

Kapitalizmin Etiği*

Henry Hazlitt

15

1. Sosyalist bir iftira kelimesi

Yaygın olarak, ahlâkî ve iktisadî bakış açıları arasında veya ahlâk ile iktisat arasında çok az bir ilişki olduğu varsayılır. Aslında, aralarında sıkı bir ilişki vardır. Her ikisi de insan davranışı¹, tavrı², kararı ve tercihi ile ilişkilidir. Ekonomi bilimi, insan davranışının ve tercihinin nedenleri, sonuçları ve etkilerinin *tanımı, açıklanması veya analizidir*. Fakat biz insan davranış ve kararlarının *hakkılarına*, bir davranış veya kararın ne olması *gerektiği* sorusuna veya şu ya da bu davranışın veya davranış kurallarının sonuçlarının birey veya toplum için uzun dönemde daha *iyi* olup olmayacağı sorusuna geldiğimizde ahlâkın kapsam alanına girmiş oluruz. Bir ekonomik *politikanın* bir diğerine nazaran istenilirliğini tartışmaya başladığımızda da durum böyledir.

Ahlâkî hükümlere kurumların, prensiplerin veya davranış kurallarının ekonomik sonuçlarının analizinden bağımsız olarak (veya bunlardan soyutlanmış halde) ulaşamaz. Etik ile uğraşan çoğu filozofun ekonomi bilimini görmezden gelmesi ve hatta ekonomik prensipleri anlayan filozofların onları etik problemlere uygulamadaki başarısızlıkları (ekonomik prensiplerin etik gibi yüce ve ruhanî bir disiplin üzerine uygulanamayacak kadar çok materyalist ve günlük bir konu olması veya konuyla ilgisi olmadığı varsayımına dayanarak) ahlâkî analizin gelişmesinin önünü tıkamaktadır ve onun başarısızlığının kısmen sebebidir.

Aslında, ekonomik yönü olmayan bir ahlâk problemi neredeyse bulunmamaktadır. Günlük ahlâkî kararlarımız çoğunlukla ekonomik kararlardır ve günlük ekonomik kararlarımızın da neredeyse tamamının ahlâkî yönleri bulunmaktadır.

Dahası, bugünün çoğu ahlâkî tartışmaları tam da ekonomik örgütlenme sorunları etrafında cereyan etmektedir. Geleneksel “burjuvazi” ahlâkî standartlarına ve

1. Ludwig von Mises'in iktisadın ilkeleriyle ilgili kitabı *Human Action* ile karşılaştırmız.

2. Hospers, John, *Human Conduct* (Etiğin ilkeleri ile ilgili kitap).

değerlerine karşı en önemli meydan okuma Marksistlerden, sosyalistlerden ve komünistlerden gelmektedir. Saldırı altında olan kapitalist sistemdir; ve kapitalist sisteme asıl olarak materyalist, bencil, adaletsiz, ahlâksız, acımasızca rekabetçi, hissiyatsız, vahşi ve yok edici gibi ahlâkî gerekçelerle saldırılmaktadır. Eğer kapitalist sistem gerçekten korumaya değerse, ahlâkî gerekçelere dayalı sosyalist saldırıların yanlış ve mesnetsiz olduğunu gösteremedikçe, onu, daha üretken olması gibi sadece teknik gerekçelere dayanarak savunmak yanlış ve dayanaksız olacaktır.

Böyle bir tartışmanın daha başında kendimizi ciddi bir semantik dezavantajla karşı karşıya bulmaktayız. Sistemin adı bile onun düşmanlarınca verilmiştir. O, bir iftira kelimesi niyetiyle kullanılmak istenmiştir. Kapitalizm ismi nispeten yenidir. Karl Marx ve Engels henüz onu düşünmemiş olduklarından, bu isim 1848'de yazılan *Komünist Manifesto*'da yer almaz. Onların ya da onların arkasından giden bir kişinin bu kelimeyi ortaya atma mutluluğuna ermesi ancak 6 yıl sonra olmuştur. Bu isim amaçlarına tam olarak uyuyordu. Kapitalizm, tamamen kapitalistler tarafından, kapitalistler için işletilen bir ekonomik sistemi ifade ediyordu. İsim, bu kendine ekli çağrışımı hâlâ muhafaza etmektedir. Bu nedenle kelime kendiliğinden kötü anlamlıdır. Popüler tartışmada kapitalizmin savunulmasını zorlaştıran bu isimdir. Bu kavramsal ayak oyununun neredeyse mükemmel derecede başarılı oluşu, pek çok insanın komünizm için ölmeye istekli iken, kapitalizm için ölecek çok az kişinin bulunmasının önemli bir açıklamasıdır.

Bu sistemin en az yarım düzine adı bulunmaktadır ve bunların herhangi biri sistem için daha uygun ve onu daha iyi tanımlayıcıdır: Üretim Araçlarının Özel Mülkiyeti Sistemi, Piyasa Ekonomisi, Rekabetçi Sistem, Kâr-Zarar Sistemi, Serbest Girişim, Ekonomik Özgürlük Sistemi. Ancak, bu saatten sonra, kapitalizm kelimesini atmaya çalışmak yalnızca anlamsız olmaz, aynı zamanda oldukça gereksizdir de. Çünkü, iftira niyeti taşıyan bu kelime en azından kasıtsız olarak tüm ekonomik gelişme, ilerleme ve büyümenin kapital birikimine (üretim araçlarının miktar ve kalitesindeki sürekli artışa), makinelere, tesislere ve ekipmanlara bağımlı olduğuna dikkat çeker. Buna göre kapitalist sistem bu büyümeyi teşvik etmek için diğer herhangi bir alternatiften daha fazlasını yapmaktadır.

2. Özel Mülkiyet ve Serbest Piyasalar

Bu sistemin temel kurumlarına bakalım. Tartışma kolaylığı için bu kurumları aşağıdaki gruplara ayırabiliriz. 1) özel mülkiyet, 2) serbest piyasalar, 3) rekabet, 4) iş bölümü ve emeğin kombinasyonu, 5) sosyal işbirliği. Daha sonra da görüleceği üzere bunlar ayrı kurumlar değildir. Bunlar birbirine karşılıklı olarak bağımlıdır: Her biri diğerini ima eder ve mümkün kılar.

Özel mülkiyetle başlayalım. Bazı sosyalist yazarların inanmamızı istediklerinin aksine bu, ne yeni ne de rastgele bir kurumdur. Kökleri insanlık tarihi kadar eskiye dayanır. Her çocuk, oyuncakları söz konusu olduğunda bir mülkiyet hissi gösterir. Bilim adamları hayvanlar aleminde bile hâkim olan bir tür mülkiyet hak-

ları veya arazi (toprak) hakları sistemi veya hissinin ne derece yaygın olduğunu yeni anlamaya başlıyorlar.

Ancak, burada bizi ilgilendiren soru; bu kurumun ne derece eski olduğu değil, ne derece kullanışlı olduğudur. Bir insanın mülkiyet hakkının güvence altında olması, onun emeğinin karşılığını barış içinde muhafaza etmesi ve tadını çıkarması anlamına gelmektedir. Bu güvenlik, onun çalışmasını teşvik eden tek unsur değilse de, ana unsurdur. Eğer biri bir çiftçinin yetiştirip ürettiğine el koyarsa çiftçiyi bir daha ekme veya yetiştirmeye teşvik eden bir şey kalmayacaktır. Eğer siz inşa ettikten sonra, birisi evinize el koysa onu hiç inşa etmezsiniz. Tüm üretim ve tüm medeniyet, mülkiyet haklarının tanınmasına ve onlara saygı duyulmasına dayanır. Tıpkı yaşam güvencesi gibi mülkiyet güvencesi de olmadıkça serbest girişim mümkün değildir. Serbest girişim ancak kanun, düzen ve ahlâkî bir alt yapı içinde mümkündür. Bu durum, serbest girişimin ahlâkî ön şart olarak koştuğu anlamına gelir; fakat daha sonra göreceğimiz gibi, serbest girişim aynı zamanda ahlâkî korur ve teşvik eder.

Kapitalist ekonominin ikinci bir kurumu serbest piyasalardır. Serbest piyasa, kişinin mülkiyetini uygun gördüğü şartlarda başkasına devretmesi, onu diğer bir mülkiyetle veya parayla değiştirmesi veya onu daha fazla üretim için kullanması özgürlüğü anlamına gelmektedir. Tabii ki bu özgürlük, özel mülkiyetin doğal bir sonucudur. Özel mülkiyet, tüketim amaçlı veya daha fazla üretim için kullanım hakkını ve serbest elden çıkarma veya değiştirme hakkını vurgular.

Özel mülkiyet ve serbest piyasaların ayrılamaz olduğunu vurgulamak önemlidir. Örneğin bazı sosyalistler, sosyalist sistemde, yani üretim araçlarının devletin elinde olduğu bir sistemde, serbest piyasayı taklit ederek onun fonksiyonlarını ve başarısını elde edebileceklerini düşünmektedirler.

Böyle bir görüş, sadece kafa karışıklığından kaynaklanmaktadır. Eğer ben gerçekte benim olmayan bir şeyi satan bir hükümet görevlisi olsam, siz de size ait olmayan parayla onu almaya çalışan bir diğer hükümet görevlisi olsanız, bu durumda ikimiz de fiyatın ne olduğunu umursamayız. Sosyalist veya komünist bir ülkede olduğu gibi madenler, fabrikalar, mağazalar ve ortak çiftliklerin yöneticileri, diğer bürokratlardan gıda maddeleri veya hammadde satın alan ve mamûl maddelerini yine başka hükümet görevlilerine satan maaşlı hükümet görevlileri olduğunda, bu malların alındığı ve satıldığı sözde fiyatlar sadece muhasebe kurguları olacaktır. Bu bürokratlar sadece "serbest piyasa" adında doğal olmayan bir oyun oynamaktadırlar. Onlar, özel mülkiyeti bir tarafa bırakarak, sadece serbest piyasa özelliğini taklit ederek sosyalist sistemi, bir serbest girişim sistemi olarak işletemezler.

Ashında serbest fiyat sisteminin bu şekilde taklidi pratikte Sovyet Rusya ve diğer tüm sosyalist veya komünist sistemlerde bulunmaktadır. Fakat bu taklit -piyasa ekonomisinin işlemesi bile (yani onun bir sosyalist ekonominin çalışmasını sağlaması) onun bürokratik yöneticilerinin serbest dünya pazarlarında hangi malların satıldığını yakından izlemeleri ve kendi mallarını buna uygun olarak fiyatlandırmaları sayesinde olmaktadır. Bunu yapmakta zorlandıklarında, yapama-

dıklarında veya yapmayı ihmâl ettiklerinde planları daha da ciddi şekilde yanlış gitmeye başlar. Stalin bir zamanlar Sovyet ekonomisinin yöneticilerini, sunî olarak oluşturdukları fiyatların serbest dünya piyasalarındakilere uygun olmadığı gerekçesiyle azarlamıştı.

Özel mülkiyet konusunda sadece insan gıdası, diş fırçası, piyano, ev veya araba gibi tüketim mallarındaki kişisel mülkiyeti kastetmediğimi vurgulamam gerekiyor. Çağdaş piyasa ekonomisinde *üretim araçlarının* özel mülkiyeti daha az önemli değildir. Bu sahiplik bir bakımdan ayrıcalıktır. Üretim araçlarının özel sahipleri, mülklerini sadece kendilerini tatmin etmek için kullanamazlar. Onlar, mülkiyetlerini en iyi müşteri memnuniyetini sağlayacak şekilde kullanmak zorundadırlar. Eğer bunu iyi yaparlarsa, kârla ve sahibi oldukları şeylerin daha da artmasıyla ödüllendirilirler, eğer beceriksizce davranırlarsa veya başarılı olamazlarsa kayıplarla cezalandırılırlar. Yatırımları asla sonsuza kadar güvencede değildir. Bir serbest piyasa ekonomisinde satın almalarıyla veya satın almamalarıyla üretim mülkiyetine kimin ve ne kadar sahip olacağını müşteriler günlük olarak her gün yeniden belirlerler. Üretim sermayesinin sahipleri onu, diğer insanları tatmin edecek şekilde kullanmaya itilirler.³ Özel olarak işletilen bir demir yolu, en az hükümetin sahip olduğu bir demir yolu kadar “halk amaçlarına hizmet etmektedir”. Aslında sadece işi iyi başarması nedeniyle alacağı ödüllerden dolayı değil, aynı zamanda ve hatta daha da önemlisi rekabetçi maliyetler ve fiyatlar bakımından yolcuların ihtiyacını karşılayamazsa, karşılaşacağı ağır cezalardan dolayı böyle bir amacı başarması çok daha muhtemeldir.

3. Rekabet

Buraya kadar olan tartışma kapitalist sistemdeki üçüncü vazgeçilmez kurum olan rekabeti zaten vurgulamıştır. Bir özel teşebbüs sisteminde rekabet edenler piyasa fiyatına uymalıdır. Piyasada ayakta kalacaksa, birim üretim maliyetini pazar fiyatının altında tutmalıdır. Maliyetini piyasa fiyatının ne kadar altında tutarsa kâr marjı o oranda artacaktır. Kâr marjı ne kadar yüksekse, işini o kadar geliştirecek ve üretimini o kadar artıracaktır. Kısa bir dönemden daha uzun bir süre zarar ederse ayakta kalamaz. Bu nedenle rekabetin etkisi, üretimi sürekli olarak daha az başarılı yöneticilerden almakta ve daha başarılı yöneticilere vermektedir. Bir başka ifadeyle, serbest rekabet sürekli olarak daha etkin üretim yöntemlerini teşvik etmektedir. Bu durum, üretim maliyetlerini sürekli olarak düşürür. Düşük maliyetli üreticiler üretimlerini artırdıkça, fiyatlarda da düşüşe sebep olurlar ve böylece yüksek maliyetli üreticiler ürünlerini daha düşük bir fiyatla satmaya ve en sonunda ya maliyetlerini düşürmeye ya da faaliyetlerini başka alanlara kaydırmaya zorlanırlar.

Fakat kapitalist veya serbest piyasa rekabeti, sadece homojen bir ürünün üretim maliyetini düşürme yönünde rekabet değildir. Aynı zamanda belli bir ürünü

3. Ludwig von Mises'in *Human Action* ve *Socialism* gibi kitaplarıyla karşılaştırınız.

daha da geliştirme yönündeki rekabettir ve son yüzyılda bu tamamen yeni ürünler ve üretim araçları (tren yolu, dinamo, elektrik ışığı, motorlu araç, uçak, telgraf, telefon, fonograf, fotoğraf makinesi, kamera, radyo, TV, buzdolabı, klima ve sayısız çeşitlilikte plastik, sentetik ve diğer yeni maddeler) ortaya koyma ve geliştirme rekabeti olmuştur. Sonuçta, hayatın konforu ve kitlelerin maddî refahı müthiş ölçüde artmaktadır.

Kısacası kapitalist rekabet, gelişme ve yenilik için harika bir kamçı, araştırmanın, maliyet azaltmanın yeni ve daha iyi ürünler geliştirmenin ve her tür daha yüksek etkinliğin asıl teşvik edici unsurudur. Bu sistem, insanoğluna sayısız nimet bahşetmiştir.

Ne var ki, son yüzyılda kapitalist rekabet, sosyalistlerin ve anti-kapitalistlerin sürekli saldırısı altında kalmıştır. Kapitalizm vahşi, bencil, boğaz boğaza ve gaddar olarak ilan edilmiştir. Bazı yazarlar (Bertrand Russel bunların tipiklerindedir) sürekli olarak iş rekabetinden bir “savaşmış gibi” bahsetmekte ve iş rekabetinin pratikte savaş rekabetiyle aynı şey olduğunu ifade etmektedirler. Bundan daha yanlış ve daha saçma bir şey olamaz (tabii müşterilere daha ucuz fiyata daha iyi ve yeni mal ve hizmet verme rekabetini karşılıklı olarak birbirini boğazlama rekabeti ile eş tutmayı makul görmedikçe).

İş rekabetini eleştirenler, sadece onun ortaya koyduğu cezalara gözyaşı dökmeyenler, aynı zamanda onun en başarılı ve etkin olana sağladığı “aşırı” kârlara da büyük ölçüde kızmaktadırlar. Eleştirenler, rekabetin tüketici ve ulusal refah için sağladığı katkıyı anlamak istemedikleri için ağlarlar ve kızarlar. Rekabetin adil olarak işlemediği münferit örnekler tabii ki vardır. Sistem, bazen iyi insanları ve eğitilmiş kişileri cezalandırır, kaba ya da adi kişileri ödüllendirir. Kurallar ve kanunlar sistemimiz ne kadar iyi olursa olsun, münferit adaletsizlik olayları asla tamamen ortadan kaldırılamaz. Fakat kurumların faydalı veya zararlı oluşu, adaleti ve adaletsizliği, onların çoğu durumdaki etkilerine göre (sonuçlarıyla birlikte bir bütün olarak) değerlendirilmelidir. Bu konuya daha sonra yeniden döneceğiz.

Ayırt etmeksizin “rekabete” karşı olanların küçük gördüğü şey, her şeyin içinde rekabet bulunan şeye ve onun kullandığı araçların tabiatına bağlı olduğudur. Rekabet “kendi başına” ne ahlâklı ne de ahlâksızdır. Onun mutlak faydalı ya da mutlak zararlı olması gerekmez. Dolandırıcılıkta veya birbirini boğazlamadaki rekabet başka şeydir, insan sevgisi veya mükemmellikteki rekabet başka şeydir (örneğin Leonardo da Vinci ve Michalangelo arasındaki, Verdi ve Wagner arasındaki, Newton ve Leibnitz arasındaki rekabet gibi). Rekabet mutlaka düşmanlık ilişkileri anlamına gelmez, fakat rakip olma, karşılıklı gıpta etme ve karşılıklı teşvik anlamına gelir. Faydalı rekabet dolaylı olarak bir işbirliği şeklidir.

Öyleyse ekonomik rekabeti eleştirenlerin küçümsediği şey (yüksek ahlâk standartlarında ve iyi kanunlar sisteminde gerçekleştirildiğinde) rekabetin bir ekonomik işbirliği şekli olması veya daha ziyade onun bir ekonomik işbirliği sisteminin gerekli ve vazgeçilmez bir parçası olmasıdır. Eğer rekabete dar çerçevede baktığımızda, bu ifade paradoksal görünebilir, fakat bir adım geri çekilip daha geniş olarak baktığımızda, sözkonusu ifade daha aşikâr hale gelir. General Motors ve Ford

birbirleriyle doğrudan işbirliği yapmamaktadır, fakat her ikisi de müşterileriyle yani potansiyel araba alıcılarıyla işbirliği yapmaktadır. İkisi de müşteriyi, rakibinden daha iyi bir otomobil verebileceğine veya aynı kalitede bir otomobili daha düşük fiyata verebileceğine ikna etmeye çalışmaktadır. Bu şekilde her biri diğerini "itmektedir" ya da daha doğrusu diğerini, üretim maliyetlerini düşürmeye ve otomobilini iyileştirmeye teşvik etmektedir. Bir diğer ifadeyle her biri diğerini müşteriler ile daha iyi bir şekilde işbirliği yapmaya "itmektedir." Böylece bunlar dolaylı olarak (sözün gelişi bir üçgen formatında) işbirliği yapmaktadır. Her biri diğerini daha başarılı yapmaktadır.

Tabii bu durum, her tür rekabette doğrudur, savaşın vahşi rekabetinde bile. Edmund Burke'un de ifade ettiği gibi "karşımıza çıkan rakipler, sınırlarımızı güçlendirir ve becerimizi keskinleştirir. Rakibimiz yardımcımızdır." Fakat serbest piyasa rekabetindeki bu karşılıklı yardım, tüm toplum için de faydalıdır.

Bu hükmün paradoksal olduğunu hâlâ düşünenler, sadece oyunların ve sporun sunî rekabetine bakması gerekir. Bir rekabete dayalı bir kâğıt oyunudur, fakat birbiriyle oynamaya razı olan dört kişiyi gerektirir. Dördüncü kişi olarak oturmayı reddeden kişi, rekabetçi olmayan değil, işbirliği yapmayan olarak değerlendirilir. Bir futbol maçının olması için sadece aynı takımdaki 11 oyuncunun işbirliği içinde olması değil, fakat her bir takımın diğeri ile (oynayıp oynamama, yer, tarih, saat, hakem ve belli bir oyun kuralları konusunda) hemfikir olmasını da gerektirir. Olimpiyat oyunları, katılan ülkelerin işbirliği olmaksızın mümkün olmazdı. Son yıllarda ekonomi literatüründe "oyun teorisi" ile ekonomik hayat arasında çok şüpheli benzetmeler yapılmaktadır, fakat her iki alanda da daha geniş bir işbirliği ortamında rekabetin var olduğunu ve istenen sonuçları meydana getirdiğini tanıyan benzetmeler doğrudur ve aydınlatıcıdır.

4. İş bölümü

Şimdi kapitalist sistemin bir parçası olarak belirttiğimiz dördüncü kuruma geliyorum, iş bölümü ve emeğin kombinasyonu. Bunun gerekliliği ve faydası politik iktisadın kurucusu olan ve bunu muhteşem çalışması *Milletlerin Zenginliği* eserinin ilk bölümünün konusu yapan Adam Smith tarafından yeterince vurgulanmıştır. Gerçekten de bu muhteşem eserin ilk cümlesinde Adam Smith'in şunu belirttiğini görüyoruz: "Emeğin üretim gücündeki en büyük ilerleme ve emeğin yönlendirildiği veya uygulandığı alandaki beceri, marifet ve muhakemesi başarısının büyük kısmı iş bölümünün etkileri sayesinde."⁴

4. *Milletlerin Zenginliği* (1776), Kitap 1, Bölüm 1, Bu ifade Mandeville'nin *Fable of the Bees* (1729) adlı kitabında kullanılmış ve bu görüş yine aynı kitaptaki bir pasajda ifade edilmiştir (Bölüm II. Dialog VI, s. 335.). Okuyucu Adam Smith ve Philip Wicksteed'in bu bölümdeki ve altıncı bölümdeki (Sosyal İşbirliği) alıntılarını birbiriyle örtüştüğünün ve benzediğinin farkına varacaktır. Ancak bu tekrarlar vurguyu güçlendirmek ve okuyucuyu o bölüme tekrar dönme zahmetinden kurtarmak için yapılmıştır.

Smith, işin bölünmesinin ve daha da bölünmesinin işçilerin, bir işten diğerine geçerken kaybettikleri zamandan tasarruf edildiğini ve özel makinelerin icadı ve uygulanması ile becerilerinin geliştiğini vurgulamaktadır. Yazar şöyle bitiriyor: “İyi yönetilen bir toplumda en alt tabakadaki insanlara ulaşan zenginliğe yol açan şey, iş bölümünün sonucu olarak, tüm farklı sanatların sağladığı üretimlerdeki büyük artıştır.”⁵

Ekonomi biliminin neredeyse 200 yıllık çalışması sadece bu tespiti sağlamlaştırmıştır. “İş bölümü, emeğin ne kadar bölünürse o kadar verimli olacağını anlamasıyla yayılmaktadır.”⁶ “Toplum ve medeniyeti oluşturan ve bir hayvan olan insanı insan haline getiren temel gerçekler, işbölümüyle yapılan işin tek başına yapılan işten daha verimli olduğu gerçeği ve insanoğlunun aklının bu durumu kavrama yeteneğinde olması gerçeğidir.”⁷

5. Sosyal işbirliği

İş bölümünü, sosyal işbirliğinden önceye koymuşsam da bunların birbirinden ayrı düşünilemeyeceği açıktır. Biri diğerini gerekli kılar. Tek başına yaşandığında hiç kimse uzmanlaşamaz ve ihtiyaçlarının hepsini kendi başına karşılamak zorunda kalır. İş bölümü ve emeğin kombinasyonu zaten sosyal işbirliğini gerektirmektedir. Bunlar, kişinin, kendi emeğinin ürününün bir kısmını diğerlerinin emeğinin ürünüyle mübadele etmesini gerektirir. Ve iş bölümü bu kez sosyal işbirliğini artırır ve yoğunlaştırır. Adam Smith’in de ifade ettiği gibi “En farklı yetenekler bile bir başkasına faydalı olmaktadır; her insan diğer insanların yeteneklerinin ürünlerinin herhangi bir kısmını satın alabileceği ortak bir stok niteliğinde oluşan genel bir mübadele veya alışveriş havuzuna katkıda bulunur.”⁸

Günümüz iktisatçıları iş bölümü ve sosyal işbirliğini daha ön plana çıkarırlar: “Toplum uyumlu davranış, işbirliği ...dir. İşbirliğini bireylerin izole edilmiş yaşamlarının (en azından muhtemelen) yerine koyar. Toplum iş bölümüdür.. Toplum bireylerin ortaklaşa çaba için bir araya gelmesinden başka bir şey değildir.”⁹

Adam Smith de bunu açık bir şekilde ortaya koymuştur:

Medenî toplumda insanın tüm hayatı, ancak bir kaç kişinin arkadaşlığını kazanmaya yetecek kadar kısadır ve her zaman iş birliğine ve büyük yığınların yardımına ihtiyaç duymaktadır. İnsan her zaman kardeşlerinden yardım alma şansına sahiptir ve bunu sadece onların yardımseverliklerinden dolayı beklememektedir. Kardeşlerinin kendilerini sevmelerini kendi lehine döndürebilirse ve kardeşlerinden istediği şeyin onların kendi avantajlarına olduğunu gösterebilirse başarılı olma şansı daha

5. *a.g.e.* (Cannon ed.), s.12.

6. Ludwig von Mises, *Socialism: An Economic and Sociological Analysis* (İngilizce tercümesi; Macmillan, 1932), s.299.

7. Ludwig von Mises, *Human Action*, s.144.

8. *Milletlerin Zenginliği* (Cannon ed.), s.18.

9. Ludwig von Mises, *Human Action*, s.148.

yüksektir. Bir diğerine herhangi bir tür pazarlık teklif eden kimse şunu teklif ediyordur: Bana istediğimi ver ve sen şu istediğini al. Bu tip her teklifin anlamı budur; ve ihtiyaç duyduğumuz iyi mevkilerin çoğunu bir diğerimizden alma şeklimiz budur. Akşam yemeği beklentimiz kasabın, fırıncının veya biracının iyilik duygularından değil, onların kendi çıkarlarını gözetmelerinden dolayı gerçekleşmektedir. Biz onların insafına kalmış değiliz, fakat kendimize hitap ederiz, onlara kendi ihtiyaçlarımızdan değil, kendi avantajlarından bahsederiz.¹⁰

Bu pasajda ve diğerlerinde Adam Smith'in işaret ettiği şey, piyasa ekonomisinin bu kadar başarılı olmasının sebebi, onun insanların kendini ve kendi çıkarını sevmesinin avantajını kullanması ve bunları üretim ve mübadele için kullanmasıdır. Daha da ünlü bir pasajda Smith bu ifadeyi daha da ileri götürüyor:

Her toplumun yıllık geliri daima, tam olarak sanayiinin tüm yıllık üretiminin mübadele edilebilir değerine eşittir, ya da daha ziyade, bu mübadele edilebilir değerle aynı şeydir. Bu nedenle her birey hem sermayesini yerli endüstriyi desteklemek için kullanmak ve hem de böylece o endüstriyi üretimi en yüksek değere ulaştıracak şekilde yönlendirmek için elinden geleni yapmaya çalışacağından, her bir birey toplumun yıllık gelirini elinden geldiği kadar yükseltmeye çalışacaktır. Gerçekte, birey genellikle ne kamu çıkarını yüceltme niyetindedir ve ne de onu ne kadar yücelttiğinin farkındadır. Yerli endüstriyi desteklemeyi yabancı endüstriye tercih etme yoluyla sadece kendi güvenliğinin peşindedir; ve bu endüstriyi onun üretimi en yüksek değere ulaştıracak şekilde yönlendirmesi yoluyla sadece kendi kazancının peşindedir ve bu konuda (diğer pek çok durumda olduğu gibi) gizli bir el tarafından hiç bir şekilde niyetlenmediği bir sonuç için teşvik edilmektedir. Böyle olması toplum için her zaman kötü de değildir. Kendi çıkarlarının peşinde koşmasıyla toplumun çıkarını, gerçekten bunu yapmaya niyetli olduğu durumda yücelteceğinden çok daha iyi bir şekilde yüceltir.¹¹

Bu pasaj, Smith'in kendi yararına çok meşhur olmuştur. "Görünmez el" benzetmesinden başka bir şeyi görmeyen pek çok yazar onu ya yanlış yorumlamışlar veya kastettiği şeyi saptırmışlardır. Bu yazarlar bu benzetmeyi (Smith onu sadece bir kez kullanmışsa da) *Ulusların Zenginliği*'nin tüm doktrininin esası kabul etmişlerdir. Bu yazarlar bu benzetmenin anlamını bir Deist olan (Tanrı'yı kabul eden fakat vahyi reddeden) Adam Smith'in Tanrının (gizemli bir şekilde) kendini düşünerek yapılan tüm davranışların sosyal açıdan faydalı sonuçlar vermeyi sağlayacak şekilde müdahalesi şeklinde yorumlamışlardır. Bu açıkça bir yanlış yorumlamadır. Piyasanın ona katılan her bireyin refahına katkıda bulunduğu olgusu, analizin dayandığı bir varsayım değil, bilimsel analize dayalı bir sonuçtur.¹²

Diğer yazarlar "görünmez el" pasajını bencilliğin bir savunması, başkaları ise serbest piyasa ekonomisinin sadece bencillığe dayalı olarak inşa edilmediğini fa-

10. Milletlerin Zenginliği (Cannon ed.) I, s.16.

11. *a.g.e.*, I, s.421.

12. Bkz. Murray N. Rothbard, *Man, Economy and State* (Princeton: Van Nostrand; 1962), I 440, son not. Ayrıca bkz. *a.g.e.*, I, s. 85-86.

kat tek başına bencilliği ödüllendirdiği şeklinde bir itiraf olarak yorumlamışlardır. Ve Smith bu son yorum için en azından kısmen suçluydu. O, insanların toplumun genel çıkarını teşvik etmesinin ancak kazançlarını yasal ve ahlâkî yollarla kazandığı müddetçe söz konusu olduğunu açık bir şekilde ortaya koymamıştır. Kendi çıkarlarını hile, dolandırıcılık, soygun, tehdit veya cinayetle artırmaya çalışan kişiler, ulusal gelire katkıda bulunmazlar. Üreticiler tüketicilerin ihtiyaçlarını en ucuz fiyatla karşılamak için rekabet yapma yoluyla ulusal refahı artırır. Özgür bir ekonomi ancak uygun bir yasal ve ahlâkî altyapı içinde işleyebilir.

Ve bir piyasa ekonomisindeki insanların motivasyonlarının her zaman ve sadece bencilik olduğunu kabul etmek büyük bir hatadır. Adam Smith'in ifadesi mükemmel idiyse de kolayca yanlış yorumlanabilirdi. İyi ki birkaç çağdaş iktisatçı süreci ve motivasyonu daha ayrıntılı şekilde açıkladılar: İktisadî hayat "diğer insanlarla birlikte içinde bulunduğumuz ve kendimizi veya kaynaklarımızı onların amaçlarına (kendimizinkilerin geliştirilmesinin dolaylı bir yolu olarak) yardım olarak verdiğimiz ilişkiler kompleksini içerir."¹³ Bizim amaçlarımız mutlaka *bize* aittir; fakat bu amaçların mutlaka ve sadece *bencil* amaçlar olması gerekmez. "Ekonomik ilişki ... veya iş bağlantısı prens ve tebaası, aziz ve günahkâr, havari ve önder, en empatik ve en bencil insanların hayatını devam ettirmesi gibi gereklidir... Karmaşık ilişkiler sistemimiz bizi, amaçlarımızı başarmak için gerekli olan işbirliğinin liderliğine oturtur.¹⁴ Bir ekonomik ilişkinin kendine has niteliği Wicksteed'e göre onun "egoizm"i değil fakat non-tuism"i dir.¹⁵ Wicksteed bunu şöyle açıklıyor:

Siz ve ben bir iş yapıyorsak (bu işin benim açımdan tamamen ekonomik olduğunu varsayalım) ben tamamen veya kısmen kendi amacım için, belki tamamen başkaları için (ama kesinlikle sizin için değil) sizin amacınızı gerçekleştirmekteyim. Bunu ekonomik bir işlem yapan şey, sizi (zincirde bir halka olmanız hariç) düşünmemem veya (başka birisinin amaçlarını -ki benimki olmak zorunda değil- tatmin etme aracı olması dışında) sizin arzularınızı düşünmememdir. Ekonomik ilişki benim aklımdan kendim dışındaki herkesi çıkarmaz, fakat sizden başka herkesi potansiyel olarak hesaba katar.¹⁶

"Non-tuism"i (başkalarını düşünmeyi) ekonomik ilişkinin esası yapmada bir miktar keyfilik söz konusudur.¹⁷ Bu tavrındaki gerçeklik unsuru sadece "sıkı ölçüde ekonomik" bir ilişkinin *tanım gereği* "kişisel olmayan" bir ilişki olmasıdır.

13. Philip H. Wicksteed, *The Common Sense of Political Economy*, (London: Macmillan; 1910) s. 158. Bu ve daha sonraki alıntılar yapıldığı "Business and the Economic Nexus" konulu bütün bölüm, çok dikkatli bir çalışmayı hak eden dahice bir bölümdür.

14. *a.g.e.*, s. 171-172

* non-tuism : tüm düşüncelerin başka bir kişi için olması, yani başkasını düşünme (çev.)

15. *a.g.e.*, s. 180.

16. *a.g.e.*, s. 174.

17. Karşılaştığımız Israel M. Kinzer, *The Economic Point of View* (Princeton: Van Nostrand; 1960), s. 66.

Fakat Wicksteed'in en büyük katkılarından birisi ekonomik faaliyetin aşırı ölçüde egoist veya bencil olduğu kalıcı fikrini çürütmüş olmasıdır.¹⁸ Mises'in de ifade ettiği gibi:

Sosyal işbirliği çerçevesinde, toplum üyeleri arasında sempati ve arkadaşlık duyguları ile birbirine ait olma hissi ortaya çıkar. Bu duygular insanın en zevkli ve en değerli deneyimlerinin kaynağıdır.. Ancak bu duygular (bazılarının söylediği gibi) sosyal ilişkileri ortaya çıkaran etmenler değildir. Bunlar sosyal işbirliğinin meyveleridir ve ancak sosyal işbirliği ortamında iyi gelişirler. Bu duygular sosyal ilişkilerin oluşmasından önce ortaya çıkmamışlardı ve sosyal ilişkilerin kaynağı da değildir...

İnsan toplumunun karakteristik özelliği amaçlı işbirliğidir.. İnsan toplumu ... kainatın var oluşunu belirleyen evrensel bir kanunun (yani iş bölümünün yüksek verimliliğinin) amaçlı kullanımının sonucudur.

Bir bireyin kendi başına yaptığı davranışı birlikte davranışla (işbirliğiyle) değiştirmek için attığı her adım, onun durumunda çabuk ve farkedilir bir iyileşme sağlamaktadır. Barışçı işbirliği ve işbölümünden sonuçlanan avantajlar evrenselidir. Sadece sonraki nesilleri değil her nesli derhal faydalandırırlar. Bireyin toplum uğruna feragat etmesi gereken şeyler çok daha büyük avantajlarla telafi edilir. Onun feragati sadece görünüştedir ve geçicidir; daha sonra çok daha büyük bir kazanım elde etmek için daha küçük bir kazançtan vazgeçer... İşbölümü yapılan sahayı genişletme yoluyla sosyal işbirliği yaygınlaştığında veya barışın yasal olarak korunması ve muhafaza edilmesi güçlendirildiğinde teşvik edici unsur kendi şartlarını iyileştirme peşinde olanların arzusudur. Birey, kendi (haklı) çıkarları peşinde koşarken sosyal işbirliği ve barışçı ilişkilerin geliştirilmesi yönünde çalışır.

Hume'den Ricardo'ya İngiliz politik iktisadı tarafından oluşturulan iş bölümü teorisinin tarihsel rolü, sosyal işbirliğinin orijini ve işlemesine dair tüm metafizik doktrinlerin tamamen yıkılmasına dayanmaktaydı. O, epikürizm' felsefesiyle başlatılan insanoğlunun ruhsal, ahlâki özgürleşmesini tamamladı. O, otonom rasyonel ahlâki eski günlerin heteronom ve içgüdüsel etiğin yerine koymuştur. Yasa ve yasalık, ahlâk yasaları ve sosyal kurumlar artık Tanrı'nın anlaşılmasız emirleri gibi saptırılmaz. Bunlar insan orijinlidir ve bunlara uygulanacak tek referans insan refahına dair olanlardır. Faydacı iktisatçı'şunu söylemez: Fiat justitia pereat mundus . O şunu söyler. Fiat justitia ne pereat mundus. O, herhangi bir kişiden, refahından toplumun refahı için vazgeçmesini istemez. O kişiden hakkı olan çıkarlarının ne olduğunu bilmesini ister.¹⁹

Mises aynı bakış açısını önceki kitabı *Sosyalizm*'de açıklamıştır. Burada da diğerlerini sadece araç olarak görmenin yanlış olduğu Kantçı teze zıt olarak, Wicksteed'de görmüş olduğumuz aynı temayı vurgulamaktadır.

18. Bkz. Profesör Lionel Robbins'in Wicksteed'in *Common Sense of Political Economy* adlı eserinin 1933 baskısına yazdığı önsöz: "Wicksteed yazmadan önce, iktisadın tümüyle, her biri egosentrik ve hedonist dürtülerle hareket eden iktisadi insanlar dünyası varsayımına dayandığı inancı aklı başında insanlar için bile hâlâ geçerliydi... Wicksteed bu yanlış kavramlaştırmayı kökünden yıkmıştır" (s. xxi).

* Hoşnutluğun iyi olduğunu, sıkıntının kötü olduğunu ve kaçınılması gerektiğini söyleyen öğretici (ç.n.)

a. Dünya yıkılsa da adaleti tesis edelim.

b. Adaleti tesis edelim ki dünya yıkılmasın.

19. Ludwig von Mises, *Human Action*, s. 144-147.

Liberal sosyal teori insanın kendini diğer tüm insanların amaçlarını gerçekleştirmenin bir yolu olarak gördüğünü, diğer insanları da kendi amaçlarının gerçekleştirilmesinin yolları olarak gördüğünü ispatlar; ve nihayet yine bu karşılıklı davranış ile (bu davranışta her bir kişi aynı anda bir araç ve ulaşılabilecek bir sonuçtur) en yüksek sosyal yaşam amacına (herkes için daha iyi bir varoluşun başarılmasına) ulaşılır. Toplum, ancak herkesin (kendi hayatını yaşarken) diğerlerinin yaşamasına yardım etmesiyle, her birey aynı anda araç ve amaç ise; eğer her bir bireyin iyi durumda olması aynı anda diğerlerinin iyi durumda olması için gerekli şart ise ben ve siz, araç ve amaç arasındaki zıtlığın otomatikman ortadan kalktığı ortadadır.²⁰

Sosyal işbirliğinin temel prensibini tanıdığımızda “bencillik” ve “başkalarını düşünme”nin gerçek uyumunu buluruz. Herkesin, asıl olarak kendisi için yaşadığını ve yaşamak istediğini varsaysak bile, bunun sosyal hayatı bozmadığını fakat teşvik ettiğini görebiliriz. Çünkü bireyin hayatının daha iyi olması ancak toplumda ve toplum yoluyla mümkündür. Bu bakımdan egoizmi toplumun temel kuralı olarak kabul etmek mümkündür. Fakat temel hata “egoist olma” ve “başkalarını düşünme” eğilimleri arasında mutlak bir uyumsuzluk olduğunu varsaymak ve hatta bunlar arasında keskin bir ayrım olduğunda ısrar etmektir.

Mises’in de ifade ettiği gibi:

Bu egoist ve diğerlerini düşünme davranışını karşılaştırma girişimi bireylerin sosyal olarak birbirlerine bağımlı olmasının yanlış algılanmasından kaynaklanmaktadır. Tavırlarımın davranışlarımın bana veya dostlarıma hizmet edip etmeyeceğini seçme gücü bana bırakılmamaktadır ve bu durum belki de iyi olarak kabul edilebilir. Eğer bu güç bizde olsa, insan toplumu mümkün olmazdı. İş bölümü ve iş birliğine dayalı toplumda, tüm fertlerin çıkarları birbiriyle uyumludur ve sosyal hayatın bu gerçeğinden sonuçta benim ve diğerlerinin çıkarlarına göre davranışının birbiriyle çelişmeyeceği anlaşılır. Çünkü bireylerin çıkarları sonuçta birleşir. Buna göre egoist eğilimlerden başkalarını düşünme eğilimlerinin gelişme ihtimali konusundaki ünlü bilimsel anlaşmazlığın kesin bir şekilde ortadan kalktığını kabul edebiliriz.

Ahlâkî görev ve bencil çıkarlar arasında hiçbir zıtlık yoktur. Toplumu toplum olarak muhafaza etmek için bireyin topluma verdiği şeyi, kendisine uzak amaçlar uğruna değil, kendi çıkarları için vermektedir.²¹

Bu sosyal işbirliği serbest piyasa sisteminin her yerinde söz konusudur. Üretici ve tüketici arasında, alan ve satan arasında bu işbirliği vardır. Bu işlemde bunların her ikisi de faydalanır ve bu nedenle onu yaparlar. Tüketici ihtiyacı olan ekmeği fırından alır, fırıncı hem onun ekmeği yapması ve hem de daha fazlasını yapması için gerekli olan parasal faydayı alır. Aksi yöndeki yoğun sendika ve sosyalist propagandaya rağmen, işçi ve işveren arasındaki ilişki, temelde bir işbir-

20. Ludwig von Mises, *Socialism: An Economic and Sociological Analysis* (İngilizce tercümesi; Macmillan, 1932), s. 432.

21. *a.g.e.*, s. 397-398.

liği ilişkisidir. Her biri diğerine muhtaçtır. İşveren ne kadar başarılı ise o kadar fazla işçi çalıştırabilir ve onlara daha fazla şey verebilir. İşçi ne kadar başarılı ise o kadar fazla kazanır ve işveren de o ölçüde başarılı olur. İşçilerin sağlıklı ve güçlü olması, iyi beslenmesi ve barınması kendilerine adil davranıldığını hissetmeleri, başarılarına göre ödüllendirilmeleri ve bu nedenle başarılı olmak için çabalamaları işverenin lehinedir. Çalıştığı firmanın kâr etmesi, tercihen de hem büyümeyi teşvik edecek, hem de onu gerçekleştirecek kadar kârlı olması işçinin çıkarına olacaktır.

“Mikroekonomi” düzeyinde her firma bir işbirliği girişimidir. Bir dergi veya bir gazete (tüm hayatı boyunca gazete ve dergilerle ilişkisi olan birisi olarak bunu bilerek söylüyorum) her bir muhabirin, editörün, reklam alıcının, yazarının, dağıtım kamyonu şoförünün ve dağıtıcısının kendine verilen rolü oynamak için, tıpkı sonuçtaki ezgiyi meydana getirmek için özel aletler çalan her bir sanatçının işbirliği yaptığı bir orkestradaki muhteşem işbirliği gibi, işbirliği yaptığı harika bir işbirliği organizasyonudur. General Motors, ABD Çelik Şirketi, veya General Electrics ya da diğer binlerce şirketten biri gibi büyük bir endüstriyel şirket, bir sürekli işbirliği harikasıdır ve “makroekonomik” düzeyde tüm özgür dünya her bir ulusun diğerinin ihtiyacını (kendi başına karşılayabileceğinden) daha ucuz ve daha iyi bir şekilde karşılayabildiği (karşılıklı ticaret yoluyla) uluslararası işbirliği sisteminde birbirine bağlıdır. Bu işbirliği hem küçük çapta ve hem de büyük çapta söz konusudur çünkü hepimiz biliriz ki, diğerlerinin amaçlarına ulaşmasını sağlamamız (dolaylı da olsa) kendi amaçlarımızı başarma yollarımızın en etkin olanıdır.

Buna göre, asıl itici gücü “egoizm” olarak adlandırabilirsek de bunu kesinlikle sırf “egoist” veya “bencil” bir sistem olarak adlandıramayız. Amaçlar ister “egoist” ister “başkasını düşünen” olsun bu bizim amaçlarımıza ulaşmaya çalıştığımız sistemdir. Sistemin baskın olarak “başkalarını düşünen” şeklinde adlandırılması kesin olarak mümkün değildir, çünkü her birimiz asıl olarak diğerlerinin amaçları için değil kendi amacımız için diğerleriyle işbirliği yapıyoruz. Sistem en doğru şekilde “karşılıklı” olarak adlandırılabilir. Her ne olarak adlandırılırsa adlandırılırsın, asıl unsuru işbirliğidir.

6. Kapitalizm adaletsiz midir?

Şimdi bir diğer konuya geçelim. Serbest piyasa sistemi yani “kapitalist” sistem adil midir, adaletsiz midir? “Kapitalist” sistem üzerine sosyalist saldırılar neredeyse tamamen onun sözde adaletsizliği ve işçiyi “sömürüsü” üzerinedir. Etik üzerine bir kitap bu çekişmeyi enine boyuna incelemenin yeri değildir. Böyle bir inceleme ekonomi biliminin işidir. Bu nedenle bu sosyalist argümanı doğrudan inceleme yerine, sadece çığır açan çalışması *Zenginliğin Bölüşümü* (*The Distribution of Wealth*, 1888) adlı eserindeki John Bates Clark’ın hükmünü kabul edersem ve okuyucuyu onun bu hükmünü desteklemek için bu kitaba ve ekonomi alanındaki diğer çalışmalara²² gönderirsem okuyucunun beni affedeceğini umarım.

Clark'ın çalışmasının genel tezi “serbest rekabetin emeğe emeğin ürettiğini, sermaye sahibine sermayenin yarattığını ve girişimciye koordinasyon işlevinin ürettiğini verdiği”dir... (O) bu üreticilerin her birine kendisinin özel olarak meydana getirdiği zenginlik miktarını verme eğilimindedir.²³

Aslında Clark serbest rekabetçi sistemin eğiliminin, “herkese ürettiğini vermesi” olduğunu savunmaktadır. Clark, eğer doğruysa, bu durum sadece “işçilerin ürettiklerinin düzenli olarak çalıştığı” sömürü teorisini çürütmekle kalmaz. Aynı zamanda o, kapitalist sistemin temelde adil bir sistem olduğu ve çabalarımızın onu yok edip yerine tamamen farklı bir sistem getirmek değil, onun hakim olan bölüşüm kuralına olan istisnaları azaltacak şekilde, onu mükemmel hale getirmek olması gerektiği anlamına da gelir.²⁴

Bu hükümlerde bazı şartlar söz konusudur. Clark'ın kendisinin de belirttiği gibi serbest piyasadaki bu “bölüşüm” prensibi²⁵ bir eğilimi temsil eder. Bu herkesin “her durumda” ürettiğinin veya üretmeye yardımcı olduğu şeyin değerini tam olarak alabileceği anlamına gelmez. Ve onun aldığı payın değeri, “piyasa” değeridir, yani bu katkının “diğerlerince ölçülen” değeri.

Bu sistem, mükemmel “adalet”in gerektirdiğinden ne kadar eksik olursa olsun, şu ana kadar daha üstün hiçbir sistem bulunmamıştır. Bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere, bu üstün sistem sosyalizm hiç değildir.

Bu harika serbest piyasa sistemi hakkındaki nihai ahlâki değerlendirmemize gelmeden önce bir diğer büyük erdeme de dikkat çekmemiz gerekmektedir. Bu, onun bireyleri sadece üretime yaptıkları özel katkıya uygun olarak ödüllendirmesi değildir. Piyasa (fiyatlar, ücretler, kiralar, faiz oranları ve diğer maliyetler, nisbi kâr marjları veya kayıpların anlık oynamasıyla) sadece maksimum üretimi değil, aynı zamanda optimum üretimi de sürekli olarak başarma eğilimindedir. Yani bu sürekli değişen fiyat ve maliyet ilişkileriyle sağlanan teşvik ve caydırıcılık yoluyla binlerce farklı mal ve hizmet fiyatı birbirine uyumlu hale gelir ve bunların bir diğeriyle ilişkisine bağlı olarak bu binlerce malın üretim miktarında dinamik bir denge sürdürülür. Bu dengenin, herhangi bir bireyin arzusunun yansıtması gerekmez. Herhangi bir ekonomi planlayıcısının ütopya idealiyle örtüşmesi gerekmez. Fakat var olan tüm üretici ve tüketici grubunun birleşik arzularını yansıtma eğilimindedir. Satın alması veya almaması ile her bir müşteri bir malın daha fazla,

22. Örneğin, Eugen von Böhm - Bawerk, *Karl Marx and the Close of His System* (1896); Ludwig von Mises, *Socialism* (1936) ve *Human Action* (1949). Pratikte tüm modern ekonomik literatür, ücretlerin marjinal verimlilik teorisinin kabulü bakımından gerçekte Marx'ın sömürü teorisinin reddidir ve J.B. Clark'ın sonucunun sağlam bir kabulüdür.

23. *The Distribution of Wealth*, s. 3-4.

24. *a.g.e.*, s. 9.

25. Eski iktisat ders kitapları (meselâ 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarındakiler) “üretim” ve “dağıtım”ı ayrı bölümler hatta ayrı kısımlar ayırıyorlardı. Fakat bu yanlıcıydı. Zenginlik önce üretilip sonra dağıtılmaz. Bu bir sosyalist yanlış yorumlamadır. Eğer bir çiftçi kendi kendine ürün yetiştiriyorsa, ürünün hepsini alır çünkü onu kendi üretmiştir. Bu ürün ona dağıtılmaz, bu ondan alınmaz. Eğer bu çiftçi ürününü piyasada satarsa, işçinin yaptığı iş için aldığı para gibi, o da ürünün karşılığını alır.

diğerinin de daha az üretimini oyladığından; üretici tüketicinin kararlarına uymaya zorlanmaktadır.²⁶

Bu sistemin ne yaptığını gördükten sonra onun adaletine biraz daha yakından bakalım. O yaygın biçimde “adaletsiz” olarak kabul edilir, çünkü hatırlanamayacak kadar eski zamanlardan kalma mantıksız “sosyal adalet” ideali mutlak gelir eşitliği anlamına gelmektedir. Sosyalistler “bolluk ortasında fakirlik” lanetlemesinden asla bıkmamıştır. Zenginlerin servetinin, fakirin yoksulluğunun sebebi olduğu fikrinden kendilerini soyutlayamamışlardır. Ne var ki bu fikir tamamen yanlıştır. Zenginlerin serveti fakiri daha fakir değil, daha az fakir yapar. Zenginler, fakirlerin hizmetleri karşılığında onlara verecek bir şeyleri olan kimselerdir. Ve sadece zenginler üretimi artırmak ve fakirin emeğinin marjinal değerini artırmak için fakire sermaye ve üretim araçları sağlayabilir. Zengin zenginleştikçe fakir daha fakir değil, daha zengin olur. Aslında bu ekonomik ilerlemenin tarihidir.

Kişinin gelir elde etmek veya kazanmak için yaptığı veya yapamadığına bakmaksızın, çalışıp çalışmadığına veya üretip üretmediğine bakılmaksızın, gelir eşitliği idealini sağlamak için yapılacak herhangi bir ciddi girişim, evrensel fakirliğe yol açacaktır. Bu durum becerisi olmayan veya yetersiz olana kendini geliştirmesi için var olan teşvikleri ve tembellerin çalışması için her türlü teşviki ortadan kaldırmakla kalmayacak, doğal yeteneği olan, çalışmak ve kendini geliştirmek isteyen için de teşvikleri ortadan kaldıracaktır.

Adalet üzerine olan bölümde vardığımız hükümlere bir kez daha dönelim. Adalet sadece kendi başına bir hedef değildir. Sonuçlarından izole edilebilecek bir ideal değildir. Ara bir amaç olarak kabul edilse de asıl olarak bir araçtır. Adalet, özet olarak, sosyal işbirliğine ciddi şekilde destek olan sosyal düzenleme ve kuralları içerir. Bu, ekonomi alanında üretimi en üst düzeye çıkarmaya da ciddi olarak destek olma anlamına gelmektedir. Ve bu kez düzenleme ve kuralların adaleti, onların şu veya bu münferit durum üzerindeki etkilerine göre belirlenmez fakat (ilk olarak Hume tarafından açıklanan prensibe uygun olarak) onların uzun dönemdeki genel etkilerine göre belirlenir.

Pratikte eşit gelir dağılımı için tüm argümanlar, böyle bir eşit bölüşümün, ortalama geliri azaltacak etki yapmayacağını; toplam gelir ve zenginliğin (herkesin yaptığı üretime veya üretime yaptığı katkıya göre ödeme alacağı) bir serbest piyasa sistemindeki kadar yüksek kalmaya devam edeceğini varsaymaktadır. Bu varsayım eşi görülmemiş bir aptallıktır. Böylesine bir zorlanmış eşit bölüşüm (ki bu ancak zorlamayla başarılı) üretimde şiddetli ve felaket niteliğinde bir düşüşe yol açacak ve onu uygulayan ulusu fakirleştirecektir. Komünist Rusya kısa sürede bu eşitçi fikri terk etmek zorunda kalmıştır; ve komünist ülkeler ona bağlı kalmaya çalıştığı müddetçe insanları bunu pahalıya ödemişlerdir. Bu tartışma ileriki bir bölümde ele alınacaktır.

26. Bu sürecin daha tamamlayıcı tanımı için bkz. Henry Hazlitt, “How the Price System Works”, *Economics In One Lesson* (Harper, 1947; MacFadden, 1962), Böl. XVI.

Bir serbest piyasa sisteminin müthiş üretkenliği ile sosyalist bir sistemin “adaletini” bir araya getiren veya en azından tamamen serbest bir ekonomik sistemde elde edilenden daha fazla gelir ve refah eşitliği meydana getirebilecek olan bir tür “üçüncü” sistem (bir orta-yol sistemi) bulunduğu varsayılabilir (ve bugün her yerde popüler olarak varsayılmaktadır da). Burada bunun sadece bir hayal olduğuna dair olan hükmümü ifade edebilirim. Eğer böyle bir orta yol sistemi bir kaç münferit adaletsizliği düzeltebilse, bunu sadece çok daha fazla adaletsizlik yaratarak ve toplam üretimi bir serbest piyasa sisteminin başaracağıyla karşılaştırıldığında mutlak surette azaltarak yapacaktır. Bu hükme temel olarak okuyucunun ekonomi tezlerine başvurmasını salık veriyorum.²⁷

7. Piyasa “Etiğe Kayıtsız mı?”

Ancak şimdi, moda olmasına *Politik İktisadın Sağduyusu (Common Sense of Political Economy, 1910)* adlı eserinde Philip H. Wicksteed’in yardımcı olduğu ve son yıllarda iktisatçıların sıkça taraftar olduğu bir fikre geliyoruz. Bu, ekonomik sistemin “etiğe karşı kayıtsız kalan bir araç olduğu”dur. Wicksteed, önemli bir kısmını burada alıntı yaptığım oldukça zarif ve etkileyici bir pasajda bu fikri şöyle savunuyor:

Şimdi biz, pek çok zihinde kendini ekonomik ilişkiyle ve hatta onun ilmini yapmakla özdeşleştirmiş olan alçak menfaatperestlik ayıbının konunun doğasına ilişkin bir yanlış algılamadan kaynaklandığını görmüş olduk. Fakat diğer yandan, ekonomik güçlerin (kendi başlarına oynamalarına müsaade ettiğimizde) en iyi olası yaşam şartlarını kendiliğinden garanti edeceğini bekleyen kolaycı iyimserlik de aynı ölçüde yanlıştır ve hatta daha da tehlikelidir. Aslında ekonomik kuvvetleri tamamen iyiliksever olarak göstermek kolaydır. Bu güçlerin, daha önce birbirini hiç görmemiş veya duymamış, diğerlerin varlığını veya arzularını hayalinde bile fark etmeyen insanların her defasında birbirini desteklediği ve bir diğerinin amaçlarına ulaşmasını kolaylaştırdığı büyük bir sistemi otomatik olarak organize ettiğini görmedik mi? Bunlar dünyayı devasa bir karşılıklı fayda toplumu halinde kucaklamıyorlar mı? Hiç kimse görmese bile Londra’nın günbegün doyurulmasının kendi bile (*laissez-faire laissez-passer* sosyal organizasyon teorisinin onuruna sürekli olarak söylenmiş olan en coşkulu zafer şarkısını haklı kılmazsa da) bahane bulunamayacak kadar çok etkileyicidir. Bizim, bir kişinin, hiçbirini kendisi için yapmayacağı binlerce şeyden biri uğruna kendini harap etmesini anormal kabul etmemiz, ekonomik bağlantıların başarısını göstermektedir. Dünyayı, günden güne taşıyan milyonlarca karşılıklı denge içinde gördüğümüzde ve “Kimin umurunda?” diye sordüğümüzde ve cevap alamadığımızda önceki nesil iktisatçılardaki dinî huşu’yu ve istekliliği iyi anlayabiliriz. Bu ‘huşu’ ve isteklilikle önceki nesil iktisatçılar, her birinin faziletiyle ihtiyaç içindeki her bir bireyin (kendine hizmet ederken komşusuna yardım ederek ve kendisi hakkındaki baskılara basitçe boyun eğme suretiyle ve önünde açılan yolu izleyerek) kendisine “boyundan büyük amaçlar” temayülü yarattığı “ekonomik harmoniler” hakkında kafa yormuştur.

27. Bkz. özellikle Ludwig von Mises, *Planning for Freedom* (South Holland, Ill.: Macfadden, 1962), Böl.: XVI.

Fakat bu resme daha yakından bakmamız gerekir. Kendi amaçlarımı aklımla seçme işleminin ta kendisi bana diğerlerinin amaçlarına ulaşmasını mı sağlatır? Evet. Oldukça. Fakat benim kısa ve uzun dönem amaçlarım nedir? Ve ben, kendi amaçlarımı başarmamın bir yolu olarak, diğer kişilerin hangi amaçlarına hizmet ediyorum? Ben ve onlar bu amaçlara ulaşabilmeye uygun yollar konusunda hangi görüşlere sahibiz? Bunlar bir toplumun sağlığının ve gücünün bağlı olduğu sorulardır ve anlatılan ekonomik güçler bunları hesaba katmazlar. Toplumun ekonomik organizasyonunun bağlı olduğu iş bölümü ve mübadele amaçlarımıza ulaşma yollarımızı genişletir fakat amaçlarımızın kendisine doğrudan bir etkide bulunmaz ve bunlar araçların kullanımında vicdan sahibi olmanın sebebi olma eğiliminde değildir. Ahlâkî açıdan istenir sonuçların etiğe kayıtsız araçlardan beklenmesi gerektiğini varsaymak abestir ve ekonomik bir ilişkiyi putlaştırmak kadar, onu şeytanlaştırmak da aptallıktır.

Dünya benim kendim ve diğerleri için isteyeceğim ve ancak mübadele yoluyla elde edebileceğim pek çok şeye sahiptir. Öyleyse ben dünyanın isteyeceği neye sahibim veya ne yapabilirim? Ya da dünyaya istettirecek veya istediğine ikna ettirecek veya ona benim diğerlerinden daha iyisini verebileceğime inandıracak ne yapabilirim? İdeal bir standartla ölçüldüğünde, istediğim şeyi benim almam ya da onların vermesi ve benim onlara verdiğim şeyle benim onlarda uyandırdığım arzu ve onları memnun etme araçlarım benim için veya diğerleri için iyi veya kötü olabilir. Herkesin bir diğerine yardım ettiği ve onu kendisine “faydalı” hale getirdiği “ekonomik harmoni”nin baştan çıkarıcı resmini çizdiğimizde, onun içine sokulması kesin bir şekilde yanlış olan ahlâkî veya duygusal ilişkileri sokmaya “yardım etme” fikrine anlamsız bir şekilde izin veririz. “Yardım”ın tarafsız bir şekilde yıkıcı veya mahvedici ya da yapıcı ve faydalı sonuçlara ulaşabileceğini ve dahası onun her türlü aracı kullanabileceğini unuturuz. Bir kişinin veya bir toplumun kısa vadeli amacının bir diğerinin amacına ne kadar sık engel olduğunu veya onu alıkoymadığını veya insanları kandırdığını veya onların huzurunu kaçırdığını ve huzurları kaçtığında onlara yardım ettiğini fark etmek için sadece büyük savaş endüstrilerine, köpük şirketlerin (dolandırıcı karavan şirketler) yüzmesine, bir firma veya işletmenin henüz kuruluş aşamasında olan diğerlerini nasıl boğduğuna, Çin ve Hindistan’daki afyon kültürüne ve cin veya alkol imalatı yapılan evlere bakmamız gerekir.²⁸

Wicksteed’den bu kadar uzun alıntı yaptım, çünkü onun ifadesi serbest piyasa sisteminin “ahlâkî açıdan kayıtsız” olduğu veya ahlâkî açıdan nötr olduğu tezinin bu zamana kadar rastladığım en güçlü ifadesiydi. Yine de bu tez bana hâlâ ciddi şekilde sorgulanabilir gelmektedir.

Bu tezi serbest piyasa ekonomisinin pozitif bir ahlâk değerine sahip olduğu rakip tezinden bir veya iki ifadeyle karşılaştıralım. Okuyucu Ludwig von Mises’den alıntılanan ve yazarın “sempati ve arkadaşlık ve birlikte olma hislerinin ... sosyal işbirliğinin meyveleri olduğunu,” sosyal işbirliğinin kaynağı *olmadığını* ileri sürdüğü pasajını hatırlayacaktır. Benzer bir iddia Murray N. Rothbard tarafından da ileri sürülmüştür.

28. “Business and Economic Nexus”, *The Common Sense of Political Economy*, Böl. V, s. 183-185.

Toplumun orijinlerinin açıklanmasında, bireyler arasında herhangi bir mistik paylaşım veya "ait olma duygusu" hayal etmeye gerek yoktur. Bireyler akıllarını kullanarak iş bölümünün yüksek üretkenliğinden kaynaklanan mübadele avantajlarını tanırlar ve bu avantajlı yolu izlerler. Aslında, arkadaşlık ve paylaşım duygularının bir sebep olmaktan ziyade (sözleşmeye dayalı) bir sosyal işbirliği rejiminin *etkileri* olması daha olasıdır. Örneğin, iş bölümünün üretken olmadığını veya insanların onun üretkenliğini bilmediğini varsayalım. Bu durumda, mübadele şansı az olacaktır veya hiç olmayacaktır ve her birey kendi gereçlerini saçma bir şekilde bağımsız olarak elde etmeye çalışacaktır. Sonucun kit malların sahipliğini kazanmak için vahşice bir boğuşma olacağı kesindir, çünkü böyle bir dünyada her bir kişinin faydalı gereçleri kazanması diğer kişilerin kaybetmesi olacaktır. Böylesine saçma bir dünyada şiddet ve uzun savaşların büyük ölçüde baskın olması kaçınılmaz olacaktır. Her bir kişi bir şeyleri arkadaşlarından ve onlara zarar vererek aldığından şiddet yaygın olacaktır ve karşılıklı düşmanlık duyguları egemen olacaktır. Kemik için boğuşan hayvanlar gibi, savaşın egemen olduğu bu dünya, kişiler arasında sadece nefrete ve düşmanlığa yol açacaktır. Öte yandan, karşılıklı faydalı mübadele yoluyla gönüllü sosyal işbirliğine dayalı olan ve bir kişinin kazancının diğer kişinin de kazancı olduğu bir dünyada gelişme ve sosyal sempatiye ve insan arkadaşlıklarına büyük önem verileceği ortadadır. İnsanlar arasında arkadaşlık duyguları için uygun şartları yaratan işbirliği yapan, barışçı toplumdur.

Mübadelelenin sağladığı karşılıklı faydalar olası *saldırganlar* (diğerlerine karşı şiddet hareketini başlatanlar) için saldırganlıklarını kısıtlamak ve etrafındaki diğer kişilerle barışçı şekilde işbirliği yapmak için büyük bir teşvik sağlamaktadır. Bireyler bundan sonra uzmanlaşma ve mübadelelenin avantajlarının savaşın getirebileceği avantajlardan üstün olup olmayacağına karar verirler.²⁹

Şimdi Wicksteed'in tezine daha yakından bakalım. Onun da çok zarif bir şekilde işaret ettiği gibi, Wicksteed'in zamanında da, bugün de fonksiyon gösteren kapitalizmin iş birliği yapan azizlerle dolu bir cennet olmadığı doğrudur. Fakat bu bizim bireysel yetersizliklerimiz veya günahlarımızdan sistemin sorumlu olduğunu ve hatta sistemin ahlâka kayıtsız kaldığını veya nötr olduğunu göstermez. Wicksteed kendi zamanının kapitalizminin sadece ekonomik değil aynı zamanda ahlâkî faydalarını da *mutlak* kabul etmiştir, çünkü kapitalizm onun çevresinde her yerde gördüğü sistemdi ve bu yüzden o alternatifleri görmedi. Yukarıda alıntı yapılan pasajı yazdığı anda unuttuğu şey, modern kapitalizmin mutlak ve kaçınılmaz bir sistem olmadığı fakat onun altında yaşayan insanların seçtiği bir sistem olduğudur. O bir "özgürlük sistemi"dir. Londra "kimsenin umurunda olmasa da" besleniyor değildir. Londra kesinlikle Londra'daki neredeyse *herkesin* umursamasından dolayı beslenmektedir. Ev hanımları her gün gıda alışverişi yapar ve onu ellerinde veya arabayla eve getirirler. Kasap ve manav ev hanımının alışverişi yapacağını bilirler ve onun alacağını umdukları şeyleri bulundurlar. Etler ve sebzeler onların dükkanlarına ya kendi kamyonları veya toptancıların kamyonları içinde gelir. Toptancılar malları pazarlayanlardan sipariş eder, pazarlayanlar çiftçilerden

29. *Man, Economy, and the State*, (Princeton: Van Nostrand; 1962) s. 85-86.

sipariş verirler ve demiryollarından gıdaları taşımalarını isterler, ve demiryolları kesinlikle bu işi yapmak için vardır. Tüm bu sistemde eksik olan tek şey, her şey için cafcıflı şekilde emirler veren ve tüm başarıyı kendine mal eden bir diktatördür.

Bu özgürlük sisteminin, bu serbest piyasa sisteminin uygun bir yasal sistemi ve uygun bir ahlâklılığın şart koştuğudur. Bunlar olmadan onun var olması ve çalışması söz konusu değildir. Fakat bu sistem varsa ve çalışıyorsa toplumun ahlâk düzeyini daha da yükseltir.

8. Özgürlüğün İşlevi

Wicksteed bir piyasa ekonomisini tanımlarken bir ekonomik özgürlük sistemini tanımlamakta olduğunu, özgürlüğün ahlâka "kayıtsız olmadığını" fakat onun ahlâklılık için gerekli bir şart olduğunu anlamamış görünmektedir. F.A. Hayek'in de ifade ettiği gibi:

Ahlâk ve ahlâkî değerlerin sadece bir özgürlük ortamında gelişeceği ve genelde insanların ve sınıfların ahlâk standartlarının ancak onlar uzun süredir özgürlüğü tatmış olmaları durumunda yüksek olduğu, ve bu standartların insanlar veya sınıfların sahip oldukları özgürlükle orantılı olduğu eski bir keşiftir... Özgürlüğün ahlâkî değerlerin gelişme dayanağı olduğu (aslında pek çok değerden sadece biri değil tüm değerlerin kaynağıdır) neredeyse tartışma gerektirmeyen bir gerçektir. Bireyin varolan değerleri onaylaması, onları daha da geliştirme ve ahlâkî açıdan faydalanmaya fırsatının olması, bireyin ancak tercihe ve tabiatındaki sorumluluğuna sahip olması durumunda söz konusudur.³⁰

Eğer belli bir piyasa sistemindeki ahlâklılık mükemmelliğinin altına düşerse, bu serbest piyasa sisteminin ahlâka kayıtsız veya nötr olmasına kanıt değildir. Eğer onun vücut bulması için ahlâklılığın önceden bulunması gerekiyorsa, onun varlığı yine de daha büyük ve uzun süreli bir ahlâklılığın teşvik eder. Gönüllü ekonomik işbirliği, karşılıklı davranma alışkanlığı yaratır. Ve bize istediğimiz maddî ihtiyaçlarımızı ve isteklerimizi diğer herhangi bir sistemden daha iyi şekilde veren bir sistemin ahlâkî ihmâl etmesi veya ahlâkla ilgilenmemesi nedeniyle reddi, asla mümkün olamaz. Ahlâklılık maddî ihtiyaçların önceden tatmin edilmiş olmasını gerektirir. Wicksteed'in kendisinin bir başka yazısında unutulmayacak şekilde ifade ettiği gibi: Bir insan yakın zamanlarda bir şey yememişse ne bir aziz, ne bir aşık, ne de bir şair olabilir.³¹

İronik olarak, kapitalizm insanların maddî ihtiyaçlarını (çoğunlukla fazlasıyla) karşıladığından "maddiyatçı" bir sistem olarak sevimsiz kabul edilmiştir. Buna mükemmel bir cevap F. A. Hayek tarafından verilmiştir: Bir sistemi, maddî kazan-

30. "The Moral Element in Free Enterprise", *The Spiritual and Moral Significance of Free Enterprise* (New York: National Association of Manufacturers), s. 26-27.

31. *The Common Sense of Political Economy*, s. 154.

cı diğer tip erdemlere tercih etmeyi (sistemin karar vermesi yerine) bireye bıraktığı için daha materyalist olarak suçlamak adil değildir... Eğer (bir serbest girişim toplumu) bireylere, kendi arkadaşlarına sadece maddî amaçlar peşinde koşarak çok daha fazla hizmet etme şansı verirse, o onlara aynı zamanda onların daha önemli gördüğü diğer herhangi bir amaç peşinden koşma fırsatı da vermiş olur.³²

Bunlara serbest bir ekonomide herkesin diğerlerine karşı kendi istediği derecede cömert olmakta serbest olduğunu (ve böyle olabilmesinin daha iyi olduğunu) ekleyebilirim.

Gönüllü ekonomik işbirliği bizi birbirimize daha bağımlı yapacağından, işbirliğinde çatlaklar oluşmasının veya sistemin çökmesinin sonuçları, hepimiz için daha ciddi olur; ve bunun farkında olduğumuz ölçüde kendimizin veya diğerlerinin başarısızlığına veya işbirliği ihlallerine daha duyarlı oluruz. Bu nedenle tüm toplumun ahlâk seviyesinin yüksek tutulması veya yükseltilmesi yönünde eğilim olacaktır.

Serbest piyasa ekonomisinin gerçek ahlâk değerini takdir etme yolu kendimize şu soruyu sormaktır: *Eğer bu özgürlük olmasa ne olurdu?* Biz bu özgürlüğü, ona sahip olduğumuzdan ve garanti gördüğümüzden dolayı, sadece ekonomik olarak değil, ahlâkî olarak da önemsememekteyiz. Shakespeare'nin de ifade ettiği gibi:

İşte sahip olduğumuz böylece elimizden gittiğinden,
Tadını çıkarırken neden değer vermeyiz,
Fakat eksikliğinde veya kaybolduğunda,
Niçin, sonradan değerini artırırız;
Daha sonra buluruz sahip olmanın bizimken bize göstermediği fazileti.³³

1910'da yazmış olan Wicksteed kapitalist sistemi ahlâka kayıtsız kabul ederken bizim sahip olmadığımız bir bahanesi vardı. Kendinden önce mükemmel alternatifleri yoktu. Devletçiliğin, devletin yaptığı iktisadî planlamanın, sosyalizmin, faşizmin ve komünizmin uzun vadeli sonuçlarını okumamıştı veya günlük olarak yaşamamıştı. Bundan sonraki bölümlerde bu alternatiflerin ahlâklılığını veya ahlâksızlığını inceleyeceğiz.

Özetleyecek olursak, kapitalizm veya piyasa ekonomisi sistemi, özgürlüğün, adaletin ve üretkenliğin sistemidir. Tüm bu bakımlardan, bu sistem onun zorba alternatiflerine karşı sonsuz şekilde üstündür. Fakat bu üç erdem birbirinden ayrılamaz. Her biri diğerinden kaynaklanır. İnsanlar ancak özgürken ahlâklı olabilir. Onlar ancak seçme özgürlükleri olduğunda doğruyu yanlıştan ayırt ettikleri söylebilir. Seçme özgürlükleri olduğunda, emeklerinin meyvelerini almaya ve muhafaza etmeye özgür olduğunda kendilerine adil davranıldığını hissederler. Ödülle-

32. "The Moral Element in Free enterprise", *The Spiritual and Moral Significance of Free Enterprise* (New York: National Association of Manufacturers), s. 32-33.

33. Much Ado About Nothing, Oyun IV: sahne I, rol 219.

rinin kendi gayretlerine ve üretimlerine bağlı olduğunu bildiklerinden (aslında ödülleri kendi üretimleridir) her biri üretimini en üst düzeye çıkarmak için motivasyona sahiptir ve her biri bunu başarmak için bir diğerine yardım ederek işbirliği yapmak için en üst düzeyde motivasyona sahiptir. Sistemin adaleti onun garanti ettiği özgürlükten kaynaklanır ve sistemin üretkenliği, onun sağladığı ödüllerin adaletinden kaynaklanır.

* Henry Hazlitt, "The Ethics of Capitalism", *The Foundations of Morality*, The Foundation for Economic Education, New York, 1994, Böl.: 30, s. 301-324.

Çeviren: Necdet Kandemir

Özgürlüğün kitaplığı genişliyor!

LIBERTE

yayımlarından dış politika kitapları

Kitaplığınızda özgürlüğe yer açın!...

www.liberte.com.tr

•

Tel:0.312.230 37 19